

Izvorni znanstveni rad

UDK 303.446:316.774

32:316.774

316.33

Primljeno: 15. ožujka 2013.

Komparativna analiza postsocijalističkih medijskih sustava

ZRINJKA PERUŠKO

Fakultet političkih znanosti, Sveučilište u Zagrebu

Sažetak

Članak razvija novi teorijski model za analizu postsocijalističkih medijskih sustava u europskim demokracijama trećeg vala. Hallinov i Mancinijev teorijski okvir od pet dimenzija (2004) proširuje se pristupom historijskog institucionalizma i ovisnosti o putu da bi se objasnila konvergencija i divergencija medijskih sustava u tri ključna razdoblja. Model razlikuje tri distinktivna povijesna perioda u razvoju medijskih sustava koja su posljedice triju ključnih povijesnih prekretnica – period modernizacije i demokratskih revolucija u 19. stoljeću, socijalističko razdoblje i postsocijalističko razdoblje novih demokracija. Time se u analizu uz prvo razdoblje modernizacije, koje se pokazuje kao ključno u razvoju zapadnoeuropskih medijskih sustava (Hallin i Mancini, 2004), prvi put eksplicitno uključuje i socijalističko razdoblje te suvremeno razdoblje postsocijalističkih demokratskih medijskih sustava.

Ključne riječi: komparativna analiza, postsocijalizam, medijski sustavi, Hallinov i Mancinijev model, historijski institucionalizam

Uvod

Dvadesetak godina nakon ključne prekretnice u kojoj je socijalizam zamijenjen liberalnom demokracijom i kapitalizmom, uz konsolidaciju demokratskih sustava stabilnost postižu i medijski sustavi u postsocijalističkoj Europi.¹ Glavno pitanje

¹ Teorijski model koji razrađujem u ovom članku prezentirala sam prvi put kao svoj originalni autorski doprinos u izlaganju pod naslovom “Comparing Media Systems in Southeastern Europe: Convergence, Divergence” na Četvrtoj konferenciji European Communication Research and Education Association (ECREA), Istanbul, 24-27. listopada 2012.

koje danas postavljamo jest kakvi su ti medijski sustavi te na koji su način usporedivi s onima u zapadnoj Europi.

Uz različite međunarodne indekse koji evaluiraju pojedine aspekte medijskih sustava u svijetu prema jedinstvenom normativnom predlošku,² analize medijskih sustava u istočnoj Europi uglavnom su koristile normativni pristup u evaluaciji demokratizacije medijskih sustava (Sparks, 1998), uključujući analizu strukturnih aspekata medijskih sustava i njihova utjecaja na slobodu izražavanja i nezavisnost medija od države (Paletz i drugi, 1995; Sparks, 1998; Petković, 2004; Sukosd i Bajomi-Lazar, 2003; Peruško i Popović, 2009; Peruško, 2012a). Mnoga su istraživanja hrvatski medijski sustav analizirala s obzirom na ostvarenost normativnih ciljeva kao što su sloboda i autonomija, jednakost, pluralizam i raznolikost (Peruško Čulek, 1999b, 2003; Peruško, 2005, 2006, 2011, 2012a). Iako su brojne analize iz normativnog rakursa omogućile važne uvide u postupnu demokratizaciju postsocijalističkog medijskog krajolika (među novijim je primjerima i Czepek i drugi, 2009, a normativne pretpostavke koje povezuju ulogu medija s demokracijom karakteristika su i većine istraživanja političke komunikacije, Pfetsch i Esser, 2012: 26-28), ne govore dovoljno ni o procesima i spletu okolnosti koje su oblikovale specifične karakteristike medijskih sustava ni o njihovoj međusobnoj vezi.

Da bismo odgovorili na pitanje o karakteru medijskih sustava nakon socijalizma, potrebno je iskoračiti iz okvira normativnih pristupa (usporedi Peruško, 2013, u tisku), uz zadržavanje komparativne perspektive koja je nužna za uočavanje sistematskih povezanosti između okolnosti koje vode određenim posljedicima u pojedinim kontekstima (Livingstone, 2003: 2012).

Komparativni pristupi

Komparativni pristup u komunikacijskim studijama u velikom je zamahu posljednjih godina (Downey i Stanyer, 2010; Livingstone, 2003). U Uvodu svojem *The Handbook of Comparative Communication Research (Priručniku komparativnog komunikacijskog istraživanja)* urednici Frank Esser i Thomas Hanitzsch (2012) analiziraju ključne karakteristike komparativnih istraživanja u komunikacijskim studijama, koja se ubrzano razvijaju u dva posljednja desetljeća, ali ne jednoznačno u svim poddisciplinama. Politička i interkulturalna komunikacija i medijska poli-

² Freedom House Indeks slobode tiska, Reporter bez granica itd. Problem je svih indeksa toga tipa da se pri evaluaciji oslanjaju na nekolicinu svojih stručnjaka ili kontakata u pojedinim medijskim sustavima. Većina takvih ocjena/evaluacija ne temelji se na empirijskim podacima ili istraživanjima. Usporedi Engesser, 2011, koji pokazuje različito rangiranje pojedinih zemalja u indeksima različitih izvora, te Norris i Inglehart, 2009, koji oba indeksa koriste u svojim analizama. UNESCO (2007) uspoređuje veći broj međunarodnih indeksa medijskih sloboda i medijskog razvoja.

tika područja su u kojima su komparativna istraživanja najbrojnija i najrazvijenija (u smislu zrelosti teorijskih i metodoloških karakteristika), iako ih nalazimo i u području organizacijske komunikacije, komunikacije za razvoj, kompjutorski posredovane komunikacije, vizualne komunikacije, socijalnoj interakciji, studijama o rodnoj komunikaciji, komunikaciji o zdravlju. U tim studijama razaznaju se tri ključna metateorijska pristupa – bihevioristički pristupi usmjereni na pojedinačne aktere ili grupe, strukturalistički ili institucionalni pristupi koji uključuju i analize medijskih sustava te kulturalni ili interpretativni pristupi (2012: 12), dok se kao jedinice analize i dalje upotrebljavaju nacija/država, medijski sustav, sustav političke komunikacije, medijska tržišta, komunikacijska kultura, medijska kultura i novinarska kultura (2012: 15-17). U metodološkom smislu iznimke su komparacije s velikim brojem slučajeva. Esser i Hanitzsch formulirali su i najnoviju definiciju komparativnog komunikacijskog istraživanja, koje “se zbiva između najmanje dviju jedinica na makrorazini (sustavi, kulture, tržišta ili njihovi podelementi) s obzirom na barem jedan cilj istraživanja koji je relevantan za istraživanja komunikacije” i “nastoji doći do zaključaka koji nadilaze jedan sustav ili kulturu i objašnjavaju različitosti i sličnosti između predmeta analize s obzirom na njihove kontekstualne uvjete” (2012: 5).

Komparativna istraživanja u komunikacijskoj disciplini započela su u području političke komunikacije, a ta grana i dalje prednjači, sigurno i zato što se politički i medijski sustavi te komunikacijski i medijski procesi sve više mogu razumjeti samo u međunarodnim komparativnim okvirima (usporedi Livingstone, 2012). Blumler (2012: xii) naglašava nekoliko promjena nakon 1975. godine (kad su Blumler i Gurevitch objavili prvi pledoaje za komparativno istraživanje političke komunikacije): u kvantitativnom smislu povećan je broj zemalja koje su uključene u komparativna istraživanja s višenacionalnim dizajnom, kao i ukupan broj komparativnih istraživanja, dok je u kvalitativnom smislu vidljiv pomak prema eksplikacijskom dizajnu te povećana osjetljivost za različite aspekte i razine medijskih sustava.

Najvažnije komparativne analize medijskih sustava (Siebert, Peterson i Schramm, 1956; Blumler i Gurevitch, 1995; Hallin i Mancini, 2004) pokazuju da medijske sustave oblikuje višedimenzionalni splet polja i varijabli, od tržišnih mehanizama i ekonomskih sila preko povijesno uvjetovanih uloga novinara do političke sfere – politički sustav i njegove karakteristike znatno utječu na medijski sustav (Hallin i Mancini, 2004; Norris i Inglehart, 2009; Norris i Odugbemi, 2010; Engesser, 2011).

Nakon prvog normativnog opisa medijskih sustava Sieberta i drugih (1956), Blumler i Gurevitch su sredinom 1970-ih definirali teorijski model za empirijsku komparativnu analizu odnosa medija i politike u različitim državama. Na njihovim temeljima izgrađen je najuspješniji suvremeni model, teorija o formiranju medij-

skih sustava koja uključuje skup pretpostavki o povezanim odnosima između varijabli ili dimenzija, Hallinov i Mancinijev model opisan u njihovoj knjizi *Comparing Media Systems* (2004) (Downey i Stanyer, 2011; Pfetsch i Esser, 2012; Humphreys, 2012; za pregled pristupa analizi medijskih sustava vidi Jakubowicz, 2010; Hardy, 2012).

Hallinov i Mancinijev model uključuje pet glavnih dimenzija koje definiraju medijske sustave – odnos medija i države i karakter medijske politike, medijsko tržište, tj. uvjete nastanka masovnog tiska, politički paralelizam, tj. odnose medija s političkim i drugim organiziranim skupinama (npr. Crkvom), profesionalizam novinarstva te politički sustav i političku povijest kao izvanmedijsku dimenziju koja ima važan utjecaj na medijski sustav (2004: 22-45). Prema varijacijama u varijablama koje opisuju pojedinu dimenziju medijskog sektora koje su se pokazale u primjeni modela u zapadnoj Europi i SAD-u, Hallin i Mancini formulirali su tri modela medijskih sustava: demokratski korporativni model koji nalazimo u sjevernoj i središnjoj Europi, liberalni model u anglosaksonskim zemljama i polarizirani pluralistički model u mediteranskoj Europi. U svakom od tih modela postoje prevladavajuće sličnosti u odnosu države prema medijima, u odnosu medija i politike, u prevladavajućoj novinarskoj kulturi i autonomiji profesije, u karakteru i obliku medijskog tržišta te u obliku političkog sustava koji prevladava. Hallinov i Mancinijev model kasnije je primijenjen i u medijskim sustavima s različitim kulturnim i političkim okolnostima, izvan europskog kruga, i pokazao je izdržljivost osnovnih strukturnih kategorija, uz potrebu proširenja pojedinih kategorija novim vrijednostima u sustavima u kojima politički pluralizam nije manifestiran stranačkim sustavom (Hallin i Mancini, 2012a).

Slično kao i u političkoj znanosti u kojoj su novijim metodološki i teorijski informiranim komparativnim istraživanjima prethodile često deskriptivne i normativne studije ili komparativna istraživanja monografskog tipa (Kasapović, 2005), u komunikacijskom i medijskom polju normativni i deskriptivni predložak još je kasnije zamijenjen teorijski oblikovanim empirijskim analizama. U odnosu na medijske sustave, u metodološkom smislu još uvijek prevladavaju analize u kojima su komparativno, serijski i monografski prikazani medijski sustavi različitih zemalja ili neki njihovi aspekti, dok su istraživanja koja komparativno istražuju pojedine pojave, procese ili dimenzije medijskih sustava rjeđa, iako posljednjih godina upravo u tom području vidimo najveće iskorake (Downey i Stanyer, 2010; Esser i drugi, 2012; Engesser, 2012; De Vreese i drugi, 2006; Preston i drugi, 2006; Aalberg i drugi, 2010; Hanitzsch i drugi, 2011).

Komparativne studije zapadnoeuropskih medijskih sustava koje uključuju usporedbu nacionalnih monografija sačinjenih po jedinstvenom obrascu započele su već 1980-ih u priručnicima EUROMEDIA (Humphreys, 2012: 160, među novijim

je takvim zbornicima i Terzis, 2007). U proteklih desetak godina nekoliko je projekata nastojalo komparativno analizirati medijske sustave upotrebom zajedničkih matrica koje su nacionalne podatke nastojale staviti u komparativnu perspektivu. Među najvećim takvim istraživanjima po geografskom obuhvatu bilo je istraživanje "Televizija u Europi" koje su EUMAP i OSI (Open Society Institute, 2005) proveli u 20 zemalja zapadne i istočne Europe. Sličan projekt, pod naslovom "Mapiranje digitalnih medija" OSI provodi 2011. i 2012. diljem svijeta (do sada je obrađeno 40 zemalja), s ciljem usporedbe strukture i organizacije digitalnih medija (Open Society Institute, 2012). U oba slučaja istraživanja obuhvaćaju nacionalne studije koje se temelje na strukturnim opisima i normativnoj evaluaciji medijske politike, bez teorijskih objašnjenja trendova sličnosti ili različitosti. Obje velike studije mogu poslužiti kao važni izvori različitih podataka o medijskim sustavima i medijskim politikama obuhvaćenih zemalja zapadne i istočne Europe (u onoj mjeri u kojoj su sustavi zaista prikazi jednake vrste podataka, što se čini bolje ostvarenim u prvom nego u drugom projektu), no njihovo ograničenje u komparativnom teorijskom razumijevanju medijskih sustava potječe iz prvenstveno normativnih, a ne eksplanatornih ciljeva ugrađenih u dizajn istraživanja (bez obzira na to što se u nekim pojedinačnim analizama koriste važna teorijska uopćavanja, cf. Open Society Institute, 2005; za istraživanja Hrvatske uspoređi Peruško, 2005; Car i Andrijašević, 2012).

Komparativni projekt "Medijski sustavi u Europi" (Popescu i drugi, 2011) također je usmjeren na višenacionalnu analizu 34 medijska sustava u Europi, ali to čini putem teorijski informiranog upitnika koji se upućuje ekspertima u analiziranim zemljama. Iako ne odgovara na sve dimenzije i indikatore iz kompleksne matrice za analizu medijskih sustava kakva je na primjer ona Hallinova i Mancinijeva (2004), posebno naglašava varijable koje opisuju autonomiju medija i politički paralelizam. Od zemalja jugoistočne Europe to istraživanje uključuje Sloveniju, Hrvatsku, Srbiju i Makedoniju. Istočnoeuropske zemlje počinju se uključivati u takve analize povodom svojeg približavanja Europskoj uniji, koja i sama provodi ili naručuje analize pojedinih segmenata medijskih sustava (za pregled takvih analiza u području medijskog tržišta vidi Peruško i Popović, 2009). Niti jedna do danas objavljena komparativna analiza medijskih sustava ne bavi se posebno zemljama jugoistočne Europe, iako su one uključene u neka od komparativnih istraživanja srednjoeuropskih ili širih analiza medijskih sustava (na primjer, o medijskoj koncentraciji vidi Petković, 2004; Peruško i Popović, 2009; Open Society Institute, 2005).

Iako se posljednjih godina povećava broj studija i članaka posvećenih medijskim sustavima (i njihovim aspektima) u istočnoj Europi (a tome pridonose i nedavno osnovani znanstveni časopisi o medijima i komunikaciji u tom dijelu Europe), ne postoji zajedničko razumijevanje procesa promjena. Među prvim značajnim teorijski relevantnim analizama europskog postsocijalizma u medijima svakako se

ističe *Media After Socialism* Slavka Splichala (1995) i *Communism, Capitalism and the Mass Media* Colina Sparksa (1998), dok su među prvim važnim zbornicima bili onaj Paletza i drugih (1995) te Corcorana i Prestona (1995). Splichal uvodi pojam talijanizacije (na temelju Mancinijeva opisa medijskog sustava u Italiji) u raspravu o medijskim sustavima u srednjoj i istočnoj Europi te imitacije kao glavnog faktora u razvoju medijskih sustava nakon 1990. Njegovi uvidi pridonijeli su i kasnijem uspoređivanju karakteristika medijskih sustava srednje i istočne Europe s onima mediteranskog modela prema Hallinovoj i Mancinijevoj teoriji (2004). Sparks je pak u svojoj analizi vrlo jasno istaknuo različitost svake pojedine zemlje (u svojoj se analizi koncentrirao na zemlje višegradske skupine Češku, Poljsku i Mađarsku) i već tada odrekao vjerojatnost postojanja jedinstvenog modela medijskog sustava za sve postsocijalističke zemlje.

Mnogi autori sve postsocijalističke europske demokracije svrstavaju u isti model, koji se ni u jednom slučaju ne raščlanjuje na indikatore (Curran i Park, 2000; Puppis i drugi, 2009; Terzis, 2007; Jakubowicz, 2007). I bez podrobnije analize jasno je da više od deset zemalja srednje i istočne Europe, različite veličine i ekonomske snage, različite povijesti političkih sustava prije socijalističkog razdoblja, različitog tranzicijskog iskustva te rezultata europske integracije, teško možemo svrstati u jedan model samo zato što imaju jednu zajedničku karakteristiku, tj. zajedničko sovjetsko/socijalističko iskustvo. Drugi pak smatraju da se u postsocijalističkim zemljama može govoriti o posebnom, mješovitom modelu (Balčytienė, 2009).

Među (još uvijek malobrojne) analize istočnoeuropskih nacionalnih sustava prema Hallinovu i Mancinijevu teorijskom modelu (2004) treba ubrojiti analizu poljskog medijskog sustava Dobek-Ostrowske (2012) i hrvatskog medijskog sustava (Peruško, 2012). Obje pokazuju značajne ili prevladavajuće karakteristike mediteranskog modela u tim postsocijalističkim demokracijama. Ranije komparativne analize svrstavale su medijski sustav u Hrvatskoj (bez primjene kategorija iz Hallinova i Mancinijeva modela, 2004) u zajedničku grupu istočnoeuropskih postkomunističkih zemalja (Terzis, 2007; Burić, 2007; Jakubowicz, 2007).

Jedan od uzroka takvog pogrešnog uopćavanja, kad govorimo o europskim postsocijalističkim zemljama (Hallin i Mancini, 2012a, ukazali su na poteškoće primjene modela u originalnom obliku na države u kojima politički pluralizam nije manifestiran putem političkih stranaka) jest i nedovoljno razumijevanje povezanosti suvremenog medijskog sustava s njegovim originalnim povijesnim ishodištem u periodu modernizacije, kao i izjednačavanje uvjeta u "zemljama komunističke oligarhije" (Voltmer, 2008) u kojemu se ne razlikuju medijski sustavi pojedinih država.

Povijesne karakteristike političkih i društvenih sustava tih postkomunističkih zemalja, uključujući važnu varijablu modernosti (uz varijable državnosti i utjecaja

vanjskih aktera, usporedi Merkel, 2007) ključne su u analizi medijskih sustava u postsocijalističkim europskim zemljama i njihovoj usporedbi sa zapadnim modelima. Usmjerenost analize isključivo na period nakon početka tranzicije, a bez uzimanja u obzir prethodnih perioda pokazuje se nedostatnom za razumijevanje promjena.

Ako bi se teza o zajedničkom socijalističkom iskustvu kao determinirajućem za karakter medijskog sustava konzekventno izvela primjenom dizajna najsličnijeg slučaja (Lijphart, 1971), među današnjim postsocijalističkim državama najveću bi vjerojatnost za pripadnost jednom modelu imale države jugoistočne Europe, tj. države sljednice bivše Jugoslavije koje su među svim europskim postsocijalističkim državama jedine imale zajednički politički i ekonomski okvir.³ Razlike u obrascima modernizacije, kulturnom i političkom razvoju država prije zajedničkog jugoslavenskog iskustva te suvremena politička povijest nakon raspada Jugoslavije i samostalne državnosti nakon 1990. upućuju pak na vjerojatnost različitih ishoda u razvoju medijskih sustava. Iz ovoga slijedi da je za utemeljeni zaključak o sličnosti ili različitosti medijskih sustava u ovim zemljama potrebno analizirati ih u različitim povijesnim razdobljima. Ta spoznaja nam daje ključ za razumijevanje medijskih sustava poslije socijalizma.

Usprkos ranijem stavu autora i drugih analitičara da se model ne može primijeniti u postsocijalističkom kontekstu (Hallin i Mancini, 2004; Voltmer, 2008), istraživanja su pokazala plodnu primjenu modela i u zemljama istočnoeuropskih novih demokracija (Balčytienė, 2009; Dobek-Ostrowska, 2010; Peruško, 2012). Pitanje utjecaja socijalizma na karakter kasnijeg demokratskog medijskog sustava time ipak nije riješeno te ga je potrebno otvoriti da bismo mogli u potpunosti razumjeti sadašnje medijske sustave u postsocijalističkim novim europskim demokracijama. To je pitanje motiviralo ovaj članak, koji u nastavku formulira novi teorijski model za komparativnu analizu medijskih sustava u postsocijalističkim europskim državama.

Članak se razvija na sljedeći način: prvo ću definirati novi model za analizu medijskih sustava u postsocijalističkim novim europskim demokracijama, u kojem je ključno uvođenje triju vremenskih okvira za analizu medijskih sustava u demokracijama koje su uslijedile nakon socijalizma. Posebno ću analizirati historijski institucionalizam kao metodu/teorijski pristup koji je relativno nov u medijskim i komunikacijskim studijama. Taj pristup omogućuje da se Hallinov i Mancinijev komparativni teorijski okvir za analizu medijskih sustava (2004), koji je u teme-

³ Sličan metodološki izbor bile bi i Slovačka i Češka. Bila bi zanimljiva i međusobna usporedba država bivšeg Sovjetskog Saveza, koje su znatno drugačije od drugih europskih postsocijalističkih država jer se većina ne može smatrati konsolidiranim demokracijama, što dodatno komplicira komparativnu analizu svih postsocijalističkih zemalja, a fatalno onemogućuje svrstavanje u isti model.

lju modela za komparativnu analizu postsocijalističkih medijskih sustava, primijeni dosljedno kroz tri ključna razdoblja.

Historijski institucionalizam u analizi medijskih sustava

Novi model za komparativnu analizu postsocijalističkih medijskih sustava temelji se na tri stupa. Uz temeljnu novinu modela koji u analizu uvodi tri ključna razdoblja koja sudjeluju u oblikovanju medijskih sustava, osnova za razumijevanje medijskih sustava jest peterodimenzionalni model za komparativnu analizu koji su razvili Hallin i Mancini u svojoj knjizi *Comparing Media Systems* (2004), a kasnije je primijenjen u različitim drugim europskim i izvaneuropskim zemljama (Jakubowicz, 2007; Balčytienė, 2009; Dobek-Ostrowska, 2012; Hallin i Mancini, 2012; Peruško, 2012). Model se proširuje teorijskim pristupom i metodom historijskog institucionalizma, čija primjena omogućuje hvatanje u koštac s naizgled paradoksalnim pitanjem – može li ovisnost o putu dugoročno onemogućiti svaki pomak izvan naslijeđa socijalističkih institucija ili se u trenucima ključnih prekretnica mogu potpuno izmijeniti institucionalne osnove društva (zanimljiv uvid o kapitalizmu koji se “igra socijalističkim figurama” iz perspektive HI daju Stark i Bruszt, 2001; Mahoney, 2000).

Iako su novi institucionalizmi najvažniji pristupi u političkoj znanosti, u medijskoj i komunikacijskoj teoriji jedva da su poznati. Među rijetkim primjerima treba istaknuti upotrebu historijskog institucionalizma i ovisnosti o putu u objašnjenju medijske politike i razvoja medijskog sustava u Nizozemskoj (Lechner, 2012), SAD-u i Velikoj Britaniji (Ashley, 2011). Ashley podsjeća i na istraživanja nastanka radijskog i TV-emitiranja (2011: 8) te na analize američkog medijskog sustava koje je objavio Robert McChesney (2000), koji je upozorio da za promjenu smjera medijske politike uvijek postoji određeni, ograničeni, vremenski okvir, izvan kojeg više nije moguće utjecati na promjenu.⁴

⁴ Na sličan način možemo ovdje referirati i druge povijesne analize koje u središte stavljaju komunikacijsku tehnologiju kao prekretnicu koja mijenja društvene odnose i utječe na društveni razvoj, uključujući i širem krugu najpoznatiju analizu o utjecaju električnih komunikacija na promjenu ljudskih osjetila i spoznavanja Marshalla McLuhana, analizu Daniela Bella o nastanku postindustrijskog društva i promjenama u društvenoj organizaciji i privredi te nastanku postindustrijskog društva širenjem informacijskih tehnologija, ili analizu Manuela Castellsa o potpunoj promjeni strukture i odnosa moći nastankom društva mreža kojem je u podlozi kompjutorska i na njoj građena mrežna komunikacijska tehnologija. U okviru komunikacijske discipline možda su najutjecajnije analize Raymonda Williama o promjenama koje je donijela televizija, na kojima Pušnik i Starc (2008) utemeljuju analizu vesternizacije slovenskog društvenog života u socijalističkom periodu 1960-ih, koja se lako može primijeniti i na hrvatski kontekst, a glavni im je zaključak da je televizija u našem slučaju pridonijela promjeni, a ne *statusu quo*, što je uobičajena teorijska pretpostavka. Među najvažnijim doprinosima ovdje svakako treba istaknuti i onaj Joshue Mayrowitza koji je pokazao kompleksne promjene koje su nastale u američkom

Iako je u Hallinovoj i Mancinijevoj analizi naglašena važnost povijesnog razvoja medijskih sustava, njihov pristup ne primjenjuje eksplicitno historijski institucionalizam (osim jednog spominjanja ovisnosti o putu, 2004: 12 ft 300, usporedi i Humphreys, 2012: 170). U recentnim pregledima/kritikama stanja komparativnog istraživanja medijskih sustava dva autora izričito spominju potrebu primjene historijskog institucionalizma radi teorijskog produbljenja kategorija analize i boljeg utemeljenja teorijskih generalizacija (Humphreys, 2012: 170-172; Hardy, 2012). Istraživanja koja su primijenila historijski institucionalizam i/ili ovisnost o putu najčešće se odnose na nacionalne politike uvođenja novih digitalnih komunikacijskih tehnologija (Levy, 1998; Jäsaari, 2007; Gibbons i Humphreys, 2012, u: Humphreys, 2012: 170-171).

Historijski institucionalizam (Peters, 2007; Hall i Taylor, 1996; Mahoney, 2000; Humphreys, 2012) pokazuje dugoročnost posljedica povijesnih okolnosti na institucije, što se također jasno vidi i kad je riječ o medijskim sustavima (Hallin i Mancini, 2004). Pristup historijskog institucionalizma odlikuje se proširenjem empirijskog polja u kojem se smješta/traži društvena kauzalnost, i to ne novim slučajevima za usporedbu u sadašnjosti, nego uključivanjem procesa iz prošlosti (Skocpol i Pierson, 2002).

Mahoney (2000) naglašava razliku između ovisnosti o putu historijskog institucionalizma kao eksplanatorne teorije izgradnje i razvoja institucija i općenitog povijesnog pristupa u kojem prošlost na neki način utječe na sadašnjost, i navodi tri glavne odlike analize. Prvo, radi se o analizi kauzalnih procesa koji su oblikovani ranijim događajima u povijesnom procesu, a ti događaji moraju biti drugačiji od onoga što bi se moglo teorijski očekivati, tj. moraju biti neočekivani ili slučajni (*contingent/random*), te se nakon nastanka perpetuiraju po inerciji (2000: 510-511). Tako se zapravo nastali strukturni okvir pojavljuje kao ograničavajući kontekst za daljnje djelovanje – sve do pojave nove ključne prekretnice.

Pojam ključne prekretnice (*critical juncture*) povezan je u historijskom institucionalizmu s trenutkom u kojem napukne ravnoteža (*punctuated equilibrium*) u kojoj se do tog trenutka nalazio institucionalni poredak, te dolazi do promjene smjera razvojnog puta ili javne politike. Ti momenti omogućuju promjenu, dok mehanizmi pozitivnog održavanja i institucionalna inercija (koja je ključna za razumijevanje ovisnosti o putu i glavni je proces putem kojeg originalne historijske okolnosti nastavljaju djelovati na zadržavanje istih politika ili razvojnih pravaca) sprečavaju

društvu, politici, identitetima i odnosima moći kao posljedica televizijske tehnologije i njezina sadržaja. Analogijom bismo mogli utvrditi da je današnja situacija razvoja digitalnih umreženih medija ponovo takav trenutak ključne prekretnice u razvoju medijskih sustava, te da je upravo sada mogućnost utjecaja i promjena zacrtanog povijesnog smjera razvoja najveća, dok uskoro više neće biti moguća.

društvenu promjenu. Promjene puta moguće su u kratkim kritičnim momentima u kojima nastaje prostor u kojem nove ideje koje će dovesti do promjene bivaju artikulirane. Koliko je historijski institucionalizam s jedne strane koristan za objašnjavanje kontinuiteta institucionalnih struktura, toliko mu je s druge strane glavna zamjerka da nedovoljno objašnjava trenutke promjene institucionalnih struktura, tj. ključne prekretnice. Za komparativnu analizu postsocijalističkih medijskih sustava potreban nam je prikladan alat za razumijevanje i kontinuiteta i trenutaka promjene. Za objašnjenje “kritičnih trenutaka u kojima se strukture pomiču” historijskom institucionalizmu možemo pridružiti diskurzivni institucionalizam kao “‘najnoviji’ novi institucionalizam, koji objašnjava te rekonstrukcije analizom ideja i diskursa” (Schmidt, 2008).

Bitno je polazište historijskog institucionalizma ideja da se nakon ključne prekretnice (koja može biti odluka o prihvaćanju određenog pravca medijske politike ili pak političkog razvoja), čije posljedice bivaju široko prihvaćene, odluka o pravcu daljnjeg razvoja vrlo teško mijenja jer on postaje samoobnavljajući. Takvoj ključnoj prekretnici prethodi neočekivani događaj koji uzrokuje promjenu pravca. U slučaju našeg istraživačkog pitanja možemo identificirati nekoliko takvih događaja koji su promijenili razvojne pravce u zemljama koje analiziramo te uzrokovale ključne promjene i u razvoju njihovih medijskih politika i sustava.

Ključne prekretnice i tri vremenska okvira

Ako kao prvi ključni događaj koji je determinirao prvi put uzmemo karakter demokratske revolucije (Moore, 1966), radi se zapravo o karakteru modernizacije koja je uslijedila i formirala okolnosti za nastanak prvih uvjeta za masovne medije. Tim okolnostima nastaje prvi vremenski okvir sa svojim karakteristikama institucionalne strukture čiji se elementi mogu očekivati i u današnjim institucijama. Drugi ključni događaj za zemlje jugoistočne Europe jesu okolnosti koje ih uvode u zajedničku državu socijalističkog državnog uređenja, te zemlje započinju socijalistički put koji čini kontekst i za razvoj njihovih medijskih sustava. Kad razmatramo utjecaj socijalizma na današnje medijske sustave postsocijalističkih europskih demokracija, ne treba zaboraviti da socijalistički put nije prvi koji je oblikovao medijske sustave, već su oni oblikovani u sklopu modernizacijskog i demokratizacijskog puta koji mu je prethodio. Socijalistički je period dakle drugi vremenski okvir za analizu medijskih sustava, a također je vjerojatno da su se određene institucionalne karakteristike inercijom nastavile i u sadašnjem, trećem vremenskom okviru, koji u cijeloj istočnoj Europi započinje padom Berlinskog zida koji označava pad jednopartijskih režima i uvođenje višestranačke demokracije i kapitalističke ekonomije.

U stabilnim političkim sustavima vrijeme stabilnih institucija koje djeluju između ključnih prekretnica (*critical junctures*) relativno je dugo, dok je u Hrvat-

skoj, kao i u drugim zemljama jugoistočne Europe, ono dosta kratko, jer se promjene režima koje mijenjaju temelje institucionalnog poretka događaju relativno često.

U slučaju medijskih sustava u novim europskim postsocijalističkim državama, uvođenje demokracije početkom 1990-ih svakako možemo smatrati ključnom prekretnicom koja je promijenila smjer političkog razvoja, a također i medijske politike koje su preusmjerile medijske sustave (zanimljiva je parafraza Huntingtona koju uvodi Kleinstauber, 2010, analizom triju valova medijskih transformacija). Međutim pitanje koje se postavlja jest zašto medijske reforme nisu bile uspješne (Što zapravo znači nezadovoljstvo medijskim reformama? Da nisu ispunjena neka očekivanja koja su postojala – možda su očekivanja bila neadekvatna? Usporedi Peruško, 2013, u tisku). Ovdje bi se moglo dogoditi da se neki stariji razvojni put pokazuje snažnijim od novih javnih politika i iskrivljuje suvremene napore za promjenom. Taj bi stariji razvojni put mogao biti onaj koji je ovisan o načinu na koji je započela modernizacija te načinu na koji su u pojedinim zemljama nastale demokracije.

Teorija ovisnosti o putu mogla bi objasniti zašto medijske reforme u jugoistočnoj Europi 1990-ih nisu uspjele na očekivani način, no jesmo li onda osuđeni na loše odluke ili nesretne okolnosti iz prošlosti? Odgovor bismo mogli teorijski utemeljiti na dva načina. Prvo, uz pomoć teorije ovisnosti o putu mogli bismo tražiti prekretnicu (*disjuncture*) u kojoj bi se mogao odabrati novi, uspješniji, put. Ili bismo mogli iskoračiti u širu teoriju društvene strukturacije (Giddens, 1999) i potražiti sjedište agensa, na primjer, u medijskoj publici koja svojim svakodnevnim praksama u okviru postojećeg strukturnog okvira medijskog sustava mijenja njegovu strukturu (taj pristup primijenjen je u: Peruško, Vozab, Čuvalo, 2012).

U analizi razvoja medijskih sustava u jugoistočnoj Europi treba obratiti pažnju na tri vremenska okvira: prvi obuhvaća 19. stoljeće, doba nastanka masovnog tiska u zapadnoj Europi i doba povijesnih procesa koji su oblikovali medijske sustave – industrijalizacija, urbanizacija, rast pismenosti, nacionalni romantičarski pokreti, jednom riječju, modernizacija. U Hallinovu i Mancinijevu modelu (2004) taj je period ključan za nastanak temeljnog odnosa između medija, politike i publike, međutim taj odnos nije isti u zemljama u kojima su modernizacija i demokratizacija započele ranije te u kojima se razvio masovni tisak i onima (zemlje južnog modela) u kojima su modernizacija i demokratizacija uspostavljene kasnije, pa tisak nije ostvario takve tiraže, nego je tek televizija postala pravi masovni medij.

Drugi je vremenski okvir socijalistički period od 1945. do 1989. godine, tj. od završetka Drugog svjetskog rata do pada Berlinskog zida, u kojem je socijalizam bio vladajući politički i ekonomski sustav u istočnom dijelu Europe. Za današnju regiju jugoistočne Europe, a u to vrijeme SFRJ, najinteresantije razdoblje su 1960-e i 1970-e godine, kad su mediji u toj regiji konačno postali masovni, i kad se radi

o tiskanim medijima i kad se radi o radijskom i TV-emitiranju. Podrobna analiza tog vremenskog okvira i položaja medijskog polja u odnosu na polje politike i polje ekonomije, kao i dovođenje u vezu s prevladavajućim kulturnim i društvenim normama te institucionalnim strukturama i dinamikom pridonijeli bi prevladavanju ideje o jedinstvenom “sovjetskom” medijskom sustavu (*à la* Siebert i drugi, 1956) koju još uvijek srećemo.

Treći je vremenski okvir postsocijalistički period nakon 1990. godine, uvođenja demokracije, političke pluralizacije, tržišta i individualnih sloboda. Taj period karakterizira i proces europskih integracija, koji ima važan utjecaj i na medijske sustave. U jugoistočnoj Europi to je i razdoblje državnog osamostaljenja i izgradnje država. Istraživačka je pretpostavka da su prvi i treći okvir zaslužni za divergentne razvojne pravce medijskih sustava država u regiji, dok je zajednički socijalistički period utjecao na konvergentne razvojne rezultate. Te pretpostavke tek treba potkrijepiti empirijskim argumentima.

U svakom od triju vremenskih okvira trebalo bi primijeniti sve četiri Hallinove i Mancinijeve medijske dimenzije za analizu medijskih sustava te dimenziju političkog sustava. Tek tako bi bilo moguće razumjeti odnos medijskog i političkog polja. U našim analizama medijskih sustava i uspješnosti reformi usmjeravali smo se samo na posljednji vremenski okvir, pa je tako bilo lako previdjeti institucionalnu inerciju čije posljedice se pokazuju u preživljavanju normi ili praksi koje potječu iz ranijih vremenskih okvira.

U evaluaciji uspjeha demokratskih medijskih reformi koje su uslijedile nakon 1990. godine te su utjecale na oblike medijskih sustava u suvremeno doba, važno je uzeti u obzir da su medijski sustavi u istočnim zemljama puno manje prirodni medijski sustavi, a puno više rezultat regulatornih/*policy* reformi negoli je to slučaj sa zemljama Zapada. Iako je utjecaj medijske politike vrlo bitan i u tim zemljama i u povijesnom smislu (usporedi McChesney, 2000; Ashley, 2011; Lechner, 2012), u istočnim su zemljama medijski sustavi u kratkom vremenu oblikovani imitativnim (Splichal, 2000) politikama i zakonodavstvom. Zbog različitih međuodnosa i karakteristika pojedinih dimenzija medijskog sustava razumna je pretpostavka da ista regulatorna politika u određenom podsektoru medijske politike neće dati jednake rezultate u zemljama s različitim vrijednostima u drugim dimenzijama. Također, moguće je, pa i vjerojatno, očekivati da će se isti normativni ciljevi ostvarivati u različitim zemljama različitim procesima ili politikama.

Tako je odnos medija i države, koji se materijalizira u medijskoj politici, u postautoritarnim situacijama od posebne važnosti. Važnost medijske politike koja je uslijedila nakon kritične prekretnice sloma socijalizma/komunizma, kao faktora utjecaja na medijski sustav veća je nego na Zapadu, gdje su se očekivanja od medija oblikovala u duljem vremenskom periodu. Osim uobičajenih rezultata koje medij-

ska politika ima u stabilnim okolnostima, postsocijalistička medijska politika trebala je uspostaviti i novu društvenu ulogu medija utemeljenu na zapadnoeuropskim idealima te potpuno novu ulogu između medija i države, medija i politike te unutar samog medijskog polja.

S druge strane, uspjeh medijske politike u trećem razdoblju snažno je ograničen ranijim putem i institucionalnim vrijednostima te kulturom iz ranijih vremenskih okvira. Ta ograničenja postaju jasnija kad se detaljno analizira svih pet dimenzija Hallinova i Mancinijeva modela (2004). U slučaju Hrvatske medijski sustav pokazuje jasne karakteristike mediteranskog modela, kako u sadašnjosti tako i u svojem povijesnom razvoju (Peruško, 2012). Za analizu medijske politike možemo se poslužiti najnovijim diskurzivnim institucionalizmom u kojem su norme rezultat diskurzivne intersubjektivne konstrukcije (Schmidt, 2008: 303, usporedi analizu institucionalizacije demokratske medijske politike u hrvatskom parlamentarnom diskursu 1990, utemeljenu u teoriji diskurzivne konstrukcije stvarnosti, Peruško Čulek, 1999a).

Uz zaključak, još otvorenih pitanja

Blumler i Gurevitch naglasili su da je pretpostavka uspješne komparativne analize političke komunikacije postojanje teorijskog okvira koji vodi empirijsku analizu te dostupnost, tj. postojanje podataka koji opisuju teorijske kategorije (1995: 59). Ovdje sam zato nastojala argumentirati nove teorijske pretpostavke za komparativnu analizu postsocijalističkih medijskih sustava koje uvažavaju posebnosti njihova povijesnog puta.

Komparativna analiza nas, naravno, ne zanima (samo) da bismo te medijske sustave mogli "ispravno" kategorizirati, nego da bismo razumjeli kakvi su odnosi među ključnim varijablama/dimenzijama koje ih definiraju. Putem tog modela također se može promatrati i utjecaj socijalizma na medijske sustave. Naime, upravo se socijalistička povijest navodila kao jedan od glavnih razloga za nemogućnost primjene Hallinova i Mancinijeva modela u srednjo- i istočnoeuropskoj regiji. Kako su kasnije studije pokazale, model je potpuno primjenjiv, a u slučaju Hrvatske medijski sustav pokazuje se kao tipičan predstavnik mediteranskog modela u kojem određene karakteristike perzistiraju preko sva tri vremenska okvira (na primjer, klijentelizam i visoki politički paralelizam) (Peruško, 2012).

Razumijevanje medijske politike i medijskog sustava u postsocijalističkim novim demokracijama u srednjoj, istočnoj i jugoistočnoj Europi uključuje još jednu komplikaciju. Naime, ovdje se radi o sagledavanju medijskog sustava (ili nekog njegova dijela ili uspješnosti u zadovoljavanju određenog normativnog cilja) u procesu (ili nakon njega) brze promjene iz socijalističkih autoritarnih modela u postsocijalistički demokratski model u kojem mediji djeluju na slobodnom tržištu (ovdje

ću samo upozoriti na naše automatsko povezivanje demokracije i tržišta). Postojeće teorijske analize, uključujući i Hallinov i Mancinijev model (2004), ne bave se pitanjem promjene, nego strukture, dakle nisu dinamični, već statični. Promjena sustava pak jedno je od ključnih teorijski zanimljivih pitanja, a posebno je zanimljivo za regiju istočne Europe (usporedi Roudakova, 2012). Pitanje odnosa strukture i agencije manifestira se najviše kod onih teoretičara koji historijskom institucionalizmu prilaze iz perspektive diskurzivnog institucionalizma, i to uglavnom polazeći od teorijskih okvira Giddensa i Bourdieua, Foucaulta i Habermasa (Schmidt, 2008).

Pojam "sustav" ovdje ne treba razumjeti u smislu zatvorenog nepromjenjivog sistema (Mancini u ovom broju dodatno obrazlaže analitički doseg koncepta medijskog sustava, a odgovor na kritike modela vidi u: Hallin i Mancini, 2012b), a medijski sustav možemo razumjeti i kao medijsko polje u smislu Bourdieuova pojma društvenog polja, koje je u dinamičnom odnosu s drugim poljima. Bourdieu smatra da je od svih polja najjači utjecaj političkog (Benson i Neveu, 2005), dok Hallin i Mancini smatraju da se medijsko polje danas odmaknulo od političkog i približilo ekonomskom polju (2004: 81-82). Također je potrebno naglasiti dinamični karakter medijskog sustava u kojem se odnos strukture i agensa razumije u sociološkom smislu (Giddens, 1999), a uključuje i pitanje mogućnosti promjene medijskog sustava (Roudakova, 2012). Novija istraživanja pokazuju povezanost strukture medijskog sustava i odabira medijskih sadržaja od strane publike (Webster, 2009), posebno u odnosu na kvalitetu informacija koje su dostupne u pojedinim tipovima medijskih sustava (Aalberg i drugi, 2010; Iyengar i drugi, 2010). Taj pravac istraživanja, koji uvodi publiku kao agens može pridonijeti i boljem razumijevanju dinamičnosti i promjene medijskih sustava te tako premostiti poslovičnu statičnost teorija strukture (usporedi Peruško, Vozab, Čuvalo, 2012). Promišljanje publike kao agensa u strukturaciji medijskih sustava spada u novija teorijska proširenja.

Ovdje ponuđeni model nadograđuje Hallinov i Mancinijev (2004) dvama ključnim aspektima: uvođenjem historijskog institucionalizma kao eksplicitnog pristupa i metode te identificiranjem triju ključnih razdoblja koja slijede ključne prekretnice u kojima se za postsocijalističke zemlje odvijaju glavne promjene medijskih sustava. Model bi u praksi također mogao profitirati od primjene novih metoda kvalitativne komparativne analize, posebno metode neizravnih skupova (*fuzzy set*) koju su u medijske i komunikacijske studije prvi uveli Downey i Stanyer (2010).⁵

⁵ U primjeni metode neizravnih skupova (*fuzzy set*, za uvod u tu metodu kvalitativne komparativne analize u društvenim znanostima vidi Schneider i Wagemann, 2012, za politološku primjenu vidi Danijela Dolenc, "QCA metoda u političkoj znanosti: ključne karakteristike, doprinosi i ograničenja", *Politička misao*, br. 1, 2013, 104-126) na objašnjavanje različitih kauzalnih kombinacija, tj. "recepta" za postojanje personalizirane političke komunikacije u demokratskim zemljama, propuštaju primijetiti da su sve aktivnosti kalibracije članstva u pojedinim kategorija-

Taj model može se adaptirati i za primjenu na druge tipove novih demokracija, koje su uslijedile ili će uslijediti nakon drugih tipova nedemokratskih režima. Bitno je za razumijevanje njihovih suvremenih medijskih sustava da se njihov povijesni razvoj razlomi prema njima adekvatnim ključnim prekretnicama i povijesnim okvirima koji ih slijede i u kojima su nastajale institucije čija se trajnost možda može previdjeti. Stupanj demokratske konsolidacije mora biti uzet u obzir pri analizi te vrste, ne samo zato što je okvir Hallinova i Mancinijeva modela triju medijskih sustava (2004) predviđen za analizu u demokratskim političkim uvjetima. Novije primjene u različitim političkim režimima pokazuju potrebu prilagodbe nekih indikatora, posebno dimenzije političkog paralelizma (Hallin i Mancini, 2012a), jer se u izvan europskim zemljama politički/društveni pluralizam ne prelama nužno kroz političke stranke.

LITERATURA

- Aalberg, T., Van Aelst, P. i Curran, J. 2010. Media systems and the political information environment. *International Journal of Press/Politics*, (15), 3: 255-271.
- Ashley, S. D. 2011. *Ideology of the Air: Communication Policy and the Public Interest in the United States and Great Britain, 1896-1935*. Neobjavljena doktorska disertacija.
- Balčytiene, Aukse. 2009. Small can also be Multicultural: Rediscovering Baltic Media Characteristics in a Mixed Model. International Communication Association (ICA) 'Keywords in Communication' Conference, Chicago, USA, 21-25. svibnja 2009.
- Benson, R. i Neveu, E. 2005. *Bourdieu and the Journalistic Field*. Polity Press. Cambridge, Malden.
- Blumler, J. G. i Gurevitch, M. 1995. *The Crisis of Public Communication*. Routledge. London, New York.

ma, a koje prethode samoj analizi recepata, zapravo zamijenile samu komparativnu analizu koja na temelju brojnih podataka o različitim dimenzijama koje analizira svrstava zemlje u kategorije. U Hallinovoj i Mancinijevoj analizi kategorizacija je tako završni stupanj analize, dok je kod Downeya i Stanyera (2010) prvi, a obavlja se na temelju "vanjskih kriterija i znanja istraživača". Dakle, cilj je analize u ovom slučaju bio pokazati koje kombinacije kauzalnih uvjeta i kauzalnih konfiguracija dovode do jednakog rezultata te koji su faktori važni, a koji nevažni u postizanju ishoda, a ne uspostaviti tipologiju medijskih sustava utemeljenu na sustavnoj kategorizaciji.

- Blumler, J. G. 2012. Foreword, u: Esser, F. i Hanitzsch, T. (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. ICA Handbook Series. Routledge. New York i London: xi-xiii.
- Burić, N. 2007. Croatian Media System, u: Terzis, G. (ur.): *European Media Governance. National and Regional Dimensions*. Intellect Books. Bristol i Chicago: 327-337.
- Car, V. i Andrijašević, I. 2012. *Croatia. Mapping Digital Media*. Open Society Institute. <http://www.opensocietyfoundations.org/sites/default/files/mapping-digital-media-croatia-20120906.pdf> (pristupljeno 26. ožujka 2013).
- Corcoran, F. i Paschal, P. (ur.). 1995. *Democracy and Communication in the New Europe. Change and Continuity in East and West*. Hampton Press. Cresskill.
- Curran, J. i Park, M. (ur.). 2000. *De-Westernizing Media Studies*. Routledge. London, New York.
- Czepek, A., Hellwig, M. i Nowak, E. 2009. *Press Freedom and Pluralism in Europe*. Intellect Books. Bristol, Chicago.
- De Vreese, Claes H., Banducci, Susan A., Semetko, Holli A. i Boomgaarden, Hajo G. 2006. The News Coverage of 2004 European Parliamentary Election Campaign in 25 Countries. *European Union Politics*, (7), 4: 477-504.
- Dobek-Ostrowska, B., Głowacki, M., Jakubowicz, K. i Sükösd, M. (ur.). 2010. *Comparative Media Systems. European and Global Perspectives*. Central European University Press. Budapest.
- Dolenec, Danijela. 2013. QCA metoda u političkoj znanosti: ključne karakteristike, doprinosi i ograničenja. *Politička misao*, (50), 1: 104-126.
- Downey, J. i Stanyer, J. 2010. Comparative media analysis: Why some fuzzy thinking might help. Applying fuzzy set qualitative comparative analysis to the personalization of mediated political communication. *European Journal of Communication*, (25), 4: 331-347.
- Engesser, S. 2011. Media systems and political systems: Dimensions of comparison. *The International Communication Gazette*, (73), 4: 273-301.
- Esser, F. i Hanitzsch, T. 2012. On the Why and How of Comparative Inquiry in Communication Studies, u: Esser, F. i Hanitzsch, T. (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. ICA Handbook Series. Routledge. New York i London: 3-24.
- Esser, F., De Vreese, Claes H., Strömback, Jesper, Van Aelst, Peter, Aalberg, Toril, Stanyer, James, Lengauer, Gunther, Berganza, Rosa, Legnante, Guido, Papathanasopoulos, Stylianos, Salgado, Susana, Sheaffer, Tamir i Reinemann, Carsten. 2012. Political Information Opportunities in Europe: A Longitudinal and Comparative Study of Thirteen Television Systems. *The International Journal of Press/Politics*, 17: 247.

- Freedom House. 2012. Freedom of the Press 2012. <http://www.freedomhouse.org/report/freedom-press/freedom-press-2012>
- Giddens, A. 1999. The Constitution of Society: Outline of Theory of Structuration. University of California Press. *Theory, Culture and Society*, (21), 3: 85-99.
- Hall, P. i Taylor, R. 1996. Political science and the three new institutionalisms. *Political Studies*, 952-973.
- Hallin, D. C. i Mancini, P. 2004. *Comparing Media Systems. Three Models of Media and Politics*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hallin, D. C. i Mancini, P. (ur.). 2012a. *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Hallin, D. i Mancini, P. 2012b. Comparing Media Systems. A Response to Critics, u: Esser, F. i Hanitzsch, T. (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. ICA Handbook Series. Routledge. New York i London: 207-220.
- Hanitzsch, T., Hanusch, F., Mellado, C., Anikina, M., Berganza, R., Cangoz, I., Coman, M., Hamada, B., Hernández, M. E., Karadjov, C. D., Moreira, S. V., Mwesige, P. G., Plaisance, P. L., Reich, Z., Seethaler, J., Skewes, E. A., Noor, D. V. i Yuen, E. K. W. 2011. Mapping journalism cultures across nations: a comparative study of 18 countries. *Journalism Studies*, (12), 3: 273-293.
- Hardy, J. 2012. Comparing Media Systems, u: Esser, F. i Hanitzsch, T. (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. ICA Handbook Series. Routledge. New York i London: 185-206.
- Humphreys, P. 2012. A Political Scientist's Contribution to the Comparative Study of Media Systems in Europe: A Response to Hallin and Mancini, u: Just, N. i Puppis, M. (ur.): *Trends in Communication Policy Research*. Intellect books i ECREA. Bristol: 157-176.
- IPDC. 2007. *Defining Indicators of Media Development. Background Paper*. UNESCO, Paris. http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/ipdc51_bureau_media_development_indicators_background_paper.pdf
- Iyengar, S., James Curran, Anker Brink Lund, Inka Salovaara-Moring, Kyu S. Hahn, Sharon Coen. 2010. Cross-National versus Individual-Level Differences in Political Information: A Media Systems Perspective. *Journal of Elections, Public Opinion and Parties*, (20), 3: 291-309 (kolovoz).
- Jakubowicz, K. 1995. Lovebirds? The Media, the State and Politics in Central and Eastern Europe. *Javnost*, (2), 1: 75-91.
- Jakubowicz, K. 2007. The Eastern-European Post-Communist Media System. An Introduction, u: Terzis, G. (ur.): *European Media Governance. National and Regional Dimensions*. Intellect Books. Bristol i Chicago: 303-312.
- Jakubowicz, K. 2010. Introduction. Media Systems Research: An Overview, u: Dobek-Ostrowska, B., Głowacki, M., Jakubowicz, K. i Sükösd, M. (ur.): *Comparative*

- Media Systems. European and Global Perspectives*. Central European University Press. Budapest: 1-21.
- Kasapović, M. 2005. Suvremena komparativna politika: kako strukturirati znanje? *Anali Hrvatskog politološkog društva*, (1): 9-29.
- Kleinsteuber, H. J. 2010. Comparing West and East: A Comparative Approach of Transformation, u: Dobek-Ostrowska, B., Głowacki, M., Jakubowicz, K. i Sükösd, M. (ur.): *Comparative Media Systems. European and Global Perspectives*. Central European University Press. Budapest: 23-40.
- Lechner, F. J. 2012. The Netherlands: Globalization and National Identity. http://books.google.hr/books?id=4geRyL5imswC&pg=PT228&lpg=PT226&ots=yfQ_LwgmH_&dq=%22path+dependence%22+%22media+policy%22
- Lijphart, A. 1971. Comparative Politics and the Comparative Method. *The American Political Science Review*, (65), 3: 682-693. Stable URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0003-0554%28197109%2965%3A3%3C682%3ACPATCM%3E2.0.CO%3B2-I>
- Livingstone, S. 2003. On the Challenges of Cross-National Comparative Media Research. *European Journal of Communication*, 18: 477-500.
- Livingstone, S. 2012. Challenges to Comparative Research in a Globalizing Media Landscape, u: Frank Esser i Thomas Hanitzsch (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. ICA Handbook Series. Routledge. New York i London: 415-429.
- Mahoney, James. 2000. Path Dependence in Historical Sociology. *Theory and Society*, (29), 4: 507-548. Stable URL: <http://links.jstor.org/sici?sici=0304-2421%28200008%2929%3A4%3C507%3APDIHS%3E2.0.CO%3B2-Z>
- McChesney, R. W. 2000. *Rich Media, Poor Democracy: Communication Politics in Dubious Times*. New Press. New York.
- McQuail, D. 1995. *Media performance. Mass communication and the public interest*. Sage.
- Merkel, W. 2007. Nasuprot svakoj teoriji: brza konsolidacija demokracije u Srednjoistočnoj Europi. *Anali Hrvatskog politološkog društva*, (3): 7-24.
- Moore, B. Jr. 1966. *The Origins of Dictatorship and Democracy. Lord and Peasant in the Making of the Modern World*. Beacon Press. Boston.
- Norris, P. i Inglehart, R. 2009. *Cosmopolitan Communications*. Cambridge University Press.
- Norris, P. i Odugbemi, S. 2010. Evaluating media performance, u: Norris, P. (ur.): *Public Sentinel, News Media and Governance Reform*. World Bank Publications. Washington.
- Open Society Institute. 2005. Television across Europe: regulation, policy and independence. EU Monitoring and Advocacy Program, Network Media Program, Open

- Society Institute (ur.). Budapest: Open Society Institute. Vol. 1-3. <http://www.opensocietyfoundations.org/reports/television-across-europe-regulation-policy-and-independence>
- Open Society Institute. 2012. Mapping Digital Media. <http://www.scribd.com/collections/3721902/Mapping-Digital-Media-Country-Reports>
- Paletz, L. D., Jakubowicz, K., Novosel, P. (ur.). 1995. *Glasnost and After: Media and Change in Central and Eastern Europe*. Hampton Press, Inc. Cresskill, New Jersey.
- Peruško, Z. 2005. Croatia, u: *Television across Europe: Regulation, Policy, Independence*. EU Monitoring and Advocacy Programme, OSI (ur.). Open Society Institute. Budapest.
- Peruško, Z. 2006. Mediji, u: Gotovac, S. (ur.): *Otvorenost društva Hrvatska*. iDemo. Zagreb.
- Peruško, Z. 2011. *Assessment of media development in Croatia based on the UNESCO media development indicators*. IPDC, UNESCO, Paris. Dostupno 10. studenog 2012, http://www.unesco.org/new/fileadmin/MULTIMEDIA/HQ/CI/CI/pdf/IPDC/croatia_report_final.pdf
- Peruško, Z. 2012a. Medijski sustav i medijska politika u Hrvatskoj 2010-2011. Monitoring medija 1/2012. www.cim.fpzg.hr
- Peruško, Z. 2012b. Medijski sustav u Hrvatskoj: od autoritarnog do mediteranskog modela, u: Ravlić, S., Puljiz, V., Franičević, V. i Visković, V. (ur.): *Hrvatska u Europskoj uniji: kako dalje?* Centar za demokraciju i pravo Miko Tripalo. Zagreb.
- Peruško, Z. 2013. What Went Wrong With Media Reforms In Post-Socialist Europe? *Media Watch*, (44), svibanj (u tisku).
- Peruško Čulek, Z. 1999a. *Demokracija i mediji*. Barbat. Zagreb.
- Peruško Čulek, Z. (ur.) i ostali. 1999b. Nova medijska agenda: za europsku medijsku politiku u Hrvatskoj. *Medijska istraživanja*, (5), 2.
- Peruško Čulek, Z. 2003. Croatia: The First Ten Years, u: Paletz, D. i Jakubowitz, K. (ur.): *Business as Usual*. Hampton Press: 111-145.
- Peruško, Z., Čuvalo, A., Vozab, D. 2012. Comparing Media Systems in Southeastern Europe: Convergence, Divergence. 4th European Communication Conference, ECREA, Istanbul, 24-27. listopada.
- Peruško, Z., Perišin, T., Topić, M., Vilović, G., Zgrabljic Rotar, N. 2011. *Hrvatski medijski sustav prema UNESCO-ovim indikatorima medijskog razvoja*. Biblioteka Politička misao, FPZG. Zagreb.
- Peruško, Z. i Popović, H. 2009. Media Concentration Trends in Central and Eastern Europe, u: Jakubowicz, K. i Sukosd, M. (ur.): *Finding the Right Place on the Map: Central and Eastern European Media Change in Global Perspective*. ECREA Book Series, Intellect Books.

- Peruško, Z., Vozab, D., Čuvalo, A. 2012. Audience behavior as a dynamic variable in media system modeling: southeastern Europe in a comparative perspective. International conference on Post socialist media audiences, Prague, 25. svibnja.
- Peters, B. G. 2007. *Institucionalna teorija u političkoj znanosti. Novi institucionalizam*. Politička misao. Zagreb.
- Petković, B. (ur.). 2004. *Media Ownership and Its Impact on Media Independency and Pluralism*. Peace Institute. Ljubljana.
- Pfetsch, B. i Esser, F. 2012. Comparing Political Communication, u: Esser, F. i Hanitzsch, T. (ur.): *The Handbook of Comparative Communication Research*. ICA Handbook Series. Routledge. New York i London: 25-47.
- Popescu, M. with contributions from Gabor Toka, Tania Gosselin, and Jose Santana Pereira. 2011. *European Media Systems Survey 2010: Results and Documentation*, Colchester, UK: Department of Government, University of Essex. Dostupno na www.mediasystemsineurope.org
- Preston, P. i Horgan, J. 2006. Comparative Report on News-making Cultures and Values, EMEDIATE Project Report; at: www.iue.it/RSCAS/research/EMEDIATE/documents/WP3ComparativeD7.pdf (accessed 27 May 2007).
- Puppis, Manuel, d'Haanens, Leen, Steinmaurer, Thomas, Kunzler, Matthias. 2009. The European and Global Dimension: Taking Small Media Systems Research to the Next Level. *International Communication Gazette*, (71), 1-2: 105-112.
- Pušnik, M. i Starc, G. 2008. An entertaining (r)evolution: the rise of television in socialist Slovenia. *Media, Culture i Society*, (30), 6: 777-793.
- Roudakova, N. 2012. Comparing Processes: Media, "Transitions", and Historical Change, u: Hallin, D. C. i Mancini, P. (ur.): *Comparing Media Systems Beyond the Western World*. Cambridge University Press. Cambridge: 246-276.
- Schmidt, V. A. 2008. Discursive Institutionalism: The Explanatory Power of Ideas and Discourse. *Annual Review of Political Science*, (11): 303-326. DOI: 10.1146/annurev.polisci.11.060606.135342. <http://www.annualreviews.org/eprint/hCx7tEH8-KRtttF9iBiRT/full/10.1146/annurev.polisci.11.060606.135342?select23=Choose>
- Schneider, C. Q. i Wagemann, C. 2012. *Set-Theoretic Methods for the Social Sciences. A Guide to Qualitative Comparative Analysis*. Cambridge University Press. Cambridge.
- Siebert, F. S., Peterson, T. Schramm & Schramm, W. 1956. *Four Theories of the Press*. University of Illinois Press. Chicago.
- Skocpol, T. i Pierson, P. 2002. Historical Institutionalism in Contemporary Political Science, u: Katznelson, I. i Milner, H. V. (ur.): *Political Science: State of the Discipline*. W.W. Norton. New York: 693-721.
- Sparks, C. (with A. Reading) 1998. *Communism, Capitalism and the Mass Media*. Sage. London.

- Splichal, S. 1995. *Media Beyond Socialism*. Westview Press.
- Splichal, S. 2000. Reproducing Political Capitalism in the Media of East-Central Europe. *Medijska istraživanja*, (6), 1: 5-17.
- Stark, D., Bruszt, L. 2001. One Way or Multiple Paths: For a Comparative Sociology of East European Capitalism. *American Journal of Sociology*, (106), 1: 1129-1137.
- Sukosd, M. i Bajomi-Lazar, P. 2003. The Second Wave of Media Reform in East Central Europe, u: Sukosd, M. i Bajomi-Lazar, P. (ur.): *Reinventing Media: Media Policy Reform in East Central Europe*. CEU Press. Budapest: 13-27.
- Terzis, G. (ur.). 2007. *European Media Governance. National and Regional Dimensions*. Intellect Books. Bristol i Chicago.
- UNESCO. 2008. Media Development Indicators: A Framework for Assessing Media Development. Intergovernmental Council of the IPDC. Twenty-sixth session. UNESCO Headquarters, Paris. 26-28 March 2008. CI-08/CONF.202/5. 22 February 2008. Original: English CI-08/CONF.202/5, 22 February 2008, original: English.
- Voltmer, K. 2008. Comparing media systems in new democracies: East meets South meets West. *Central European Journal of Communication*, 1: 23-40.
- Webster, J. G. 2009. The role of structure in media choice, u: Tilo Hartman (ur.): *Media Choice, A Theoretical and Empirical Overview*. Routledge. New York. (Webster, James G. 2007. The role of structure in media choice. http://product.ubion.co.kr/upload20120220142222731/ccres00056/_2249_1/webster_2007.pdf)

Zrinjka Peruško

COMPARATIVE ANALYSIS OF POST-SOCIALIST
MEDIA SYSTEMS

Summary

The text develops a new theoretical model for the analysis of post-socialist media systems in European third wave democracies. The five-dimensional theoretical framework of Hallin and Mancini (2004) is expanded with the approach of historical institutionalism and path dependency in order to explain the convergence and divergence of media systems in three key time periods. The model distinguishes between three distinctive historical periods in the development of media systems, consequences of three key critical historical junctures – modernization and democratic revolutions in the 19th century, socialist period, and the post-socialist period of new democracies. Thus the analysis includes, in addition to the first period of modernization that is crucial in the development of media systems in Western Europe (Hallin and Mancini,

2004), for the first time and explicitly also the socialist period and the contemporary period of post-socialist democratic media systems.

Keywords: Comparative Analysis, Post-socialism, Media Systems, Hallin and Mancini's Model, Historical Institutionalism

Kontakt: Zrinjka Peruško, Centar za istraživanje medija i komunikacije, Fakultet političkih znanosti, Lepušićeva 6, 10 000 Zagreb. E-mail: zperusko@fpzg.hr